

О. М. Полякова, Г. О. Боровик
Сумський державний педагогічний
університет ім. А. С. Макаренка

ДО ПИТАННЯ ПРО СУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ «СОЦІАЛЬНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ»

У статті розглянуто проблему визначення змісту поняття «соціальна компетентність» у контексті ключових компетентностей. Проаналізовано існуючі підходи щодо трактування цього поняття зарубіжними та вітчизняними науковцями. Зроблено спробу їх класифікації.

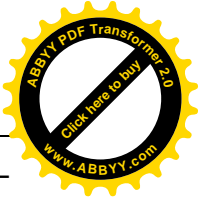
Ключові слова: компетентнісно зорієнтований підхід, навчання, компетенція, компетентність, ключові компетентності, соціальна компетентність.

Постановка проблеми. Стадія постіндустріального (інформаційного) суспільства характеризується чіткою орієнтацією економіки на соціальний розвиток, формуванням соціального ринкового господарства, відведенням головної ролі сфері послуг, розвитком інтелектуальної власності, перетворенням інформації на товар номер один, посиленням ролі духовного виробництва, освіти, охорони здоров'я, культури та, як наслідок, ефективністю розвитку економіки та забезпеченням загального добробуту.

Відповідно основними елементами концепції соціально-ринкового господарства є:

- залежність системи від здібностей та підприємливості самої людини;
- функціонування системи в умовах політичної, економічної та соціальної невизначеності, що вимагає від кожної людини мобільності, безперервного докладання зусиль для досягнення поставлених завдань, прогнозування багатоваріантності своїх кроків;
  - побудова системи на вільному підприємстві та конкуренції;
  - створення для умов особистісної відповідальності людини, за яких вона сама несе повну відповідальність за свої дії та їх результати.

Україна сьогодні здійснює перехід від індустріального до постіндустріального суспільства, що вимагає переходу системи освіти від формування її кінцевого результату у вигляді кваліфікації до компетенції, яка дає змогу знаходити рішення в будь-яких професійних і життєвих ситуаціях [12]. Така переорієнтація освіти повністю відповідає новим умовам існування, оскільки саме компетентності, на думку багатьох зарубіжних дослідників, є тими індикаторами, що дозволяють визначити готовність учня-випускника до життя, його подальшого особистісного розвитку та до активної участі в житті суспільства.

Аналіз актуальних досліджень. Компетентнісно зорієнтований підхід – один із нових концептуальних орієнтирів, напрямів розвитку змісту освіти в Україні та розвинених країнах світу. Відомі міжнародні організації, що нині працюють у сфері освіти, – ЮНЕСКО, ЮНІСЕФ, ПРООН, Рада Європи – останніми десятиліттями вивчають проблеми, пов'язані зі становленням компетентнісно зорієнтованої освіти. На думку прибічників цієї концепції [7], саме набуття життєво важливих компетентностей спроможне дати людині можливості інтегруватися в сучасне суспільство, сприяє формуванню в особистості здатності адекватно реагувати на запити часу.

Незважаючи на те, що компетентнісний підхід є достатньо розвиненим, актуальним залишається питання про сутність наукових категорій, які є базовими для реалізації цього підходу в навчально-виховному процесі.

Мета статті – розкрити загальні підходи до визначення понять «компетенція» та «компетентність» у контексті компетентнісно зорієнтованого підходу; дослідити наукові погляди щодо змісту терміна «соціальна компетентність».

Виклад основного матеріалу. Розкриття сутності проблеми статті почнемо з аналізу основних понять «компетенція» і «компетентність». Тлумачний словник подає вельми схожі трактування цих загальних понять.

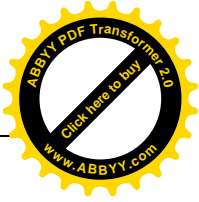
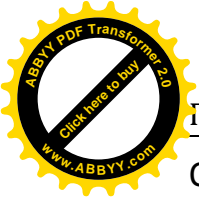
Компетенція – 1) добра обізнаність із чим-небудь; 2) коло повноважень якої-небудь організації, установи чи особи.

Компетентність – властивість від «компетентний».

Компетентний – 1) який має достатні знання в якій-небудь галузі, який з чим-небудь добре обізнаний, тямущий; який ґрунтується на знанні, кваліфікований; 2) який має певні повноваження, повноправний, повновладний [2].

Ця схожість не є випадковою, адже ці поняття походять з одного джерела. У перекладі з латини *competentia* – «узгодженість», «відповідність», а *competo* – «відповідати», «бути годящим», «здатним» [10]. Отже, ураховуючи мовні стереотипи, поняття «компетенція» традиційно вживається у значенні «коло повноважень», а «компетентність» пов'язується з «обізнаністю», «авторитетністю», «кваліфікованістю». Тому в педагогічному сенсі доцільно користуватися саме терміном «компетентність».

Загальний аналіз сутності цього поняття, характеристику компетентностей в освітніх системах зарубіжних країн та України здійснили вітчизняні науковці, а саме: І. Єрмаков, Е. Зеєр, О. Локшина, О. Овчарук,

О. Пометун, О. Савченко.

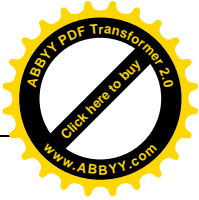
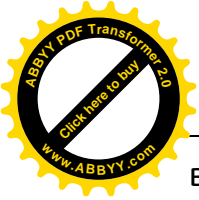
Науковці європейських країн вважають, що набуття людиною знань, умінь і навичок, спрямованих на вдосконалення компетентності, сприяє інтелектуальному й культурному розвитку особистості [7].

Сучасна науково-педагогічна література містить значну кількість інформації, яка спрямована на прояснення суті компетентісно орієнтованого навчання. Розглянемо, як трактуються поняття «компетенція» і «компетентність» у психолого-педагогічних дослідженнях. У деяких працях ці терміни чергуються й використовуються як синоніми (Дж. Равен), в інших (А. Бермус, В. Краєвський, Р. Уайт, А. Хуторський, Е. Шорт) ці поняття чітко розмежовуються. Так, Равен Д. визначає категорію компетентності як здатність людини, що необхідна для виконання конкретної дії в певній галузі діяльності та поєднує знання, навички, способи мислення та готовність нести відповідальність за свої вчинки [15]. На думку Е. Шорта, «якщо під “компетенцією” в більшості випадків розуміється наявність у людини певних якостей і станів, що, зазвичай, не гарантують їй можливості їх практичного застосування, то “компетентність” – це специфічна межа (міра), якою може володіти будь-хто на основі відповідних компетенцій, що об’єднує як конкретну категорію компетенцій, за допомогою яких можна судити про адекватність і достатність людини, так і якість або стан, що характеризує цю людину в межах даної категорії» [18]. Науковець А. Бермус досліджує компетентність з позиції інтегрованого підходу: «Компетентність є системною єдністю, що інтегрує особистісні, наочні і інструментальні (зокрема комунікативні) особливості і компоненти» [1]. Російські вчені А. Хуторський та В. Краєвський наголошують на тому, що в перекладі з латинської мови слово «competentia» означає коло питань, з якими людина добре обізнана, має певний досвід. Виходячи з цього, компетентність у певній галузі трактується дослідниками як «володіння відповідними знаннями й здібностями, які дозволяють ґрунтовно судити про цю галузь і ефективно діяти в ній», тобто компетентність є результатом набуття компетенції [9].

Розглянувши запропоновані підходи до тлумачення категорій «компетенція» і «компетентність», можна зробити висновок про таке.

Компетенція – сукупність взаємопов’язаних якостей людини (знання, уміння, навички), які є необхідними для здійснення ефективної діяльності в певній галузі.

Компетентність – володіння відповідними компетенціями, які

включають особистісне ставлення до предмета діяльності.

Бути компетентним – означає вміти мобілізувати у даній ситуації (обставинах) отримані знання та досвід.

Різні аспекти проблеми компетентності привертали увагу багатьох дослідників. Учені досліджували життєву компетентність (І. Єрмаков, Л. Сохань, І. Ящук та інші); професійну та комунікативну компетентності (І. Бех, С. Демченко, С. Козак, А. Онкович та інші); соціально-психологічну компетентність (Л. Лепіхова); структуру соціальної компетентності (В. Масленнікова), модель соціальної компетенції (В. Слот, Х. Спанярд); соціальну компетентність дошкільнят та молодших школярів (М. Гончарова-Горянська, О. Кононко та інші).

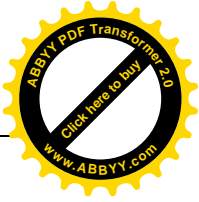
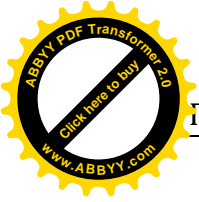
Більшість учених зазначають, що поняття «компетенція» не зводиться ані до знань, ані до вмінь, ані до навичок. Під цим терміном розуміється передусім коло повноважень певної організації, установи або особи. У межах своєї компетенції особа може бути компетентною або некомпетентною в певних питаннях, тобто мати компетентність (компетентності) у певній сфері діяльності.

Серед різноманіття компетентностей дослідженнями визначаються ключові. Зокрема Рада Європи визначила п'ять груп ключових (базових) компетентностей, оволодіння якими і є основним критерієм якості освіти:

1. Політичні і соціальні компетенції.
2. Компетенції, що стосуються життя людини в полікультурному суспільстві.
3. Компетенції, що стосуються володіння усним і письмовим спілкуванням кількома мовами.
4. Компетенції, що пов'язані з реаліями сучасного інформаційного суспільства, яке вимагає навичок володіння новими технологіями.
5. Компетенції, що реалізують здатність і бажання вчитися все життя як основа безперервної підготовки у професійному аспекті, а також у суспільному й особистому планах [7].

Одним із найважливіших теоретичних узагальнень дискусії навколо поняття ключових компетентностей стало визначення представниками ОЕСР (Організація економічного співробітництва та розвитку) трьох категорій ключових компетентностей як концептуальної бази, зокрема:

1. Автономна діяльність.
2. Інтерактивне використання засобів.

3. Уміння функціонувати в соціально-гетерогенних групах [13].

Багато в чому з цими положеннями збігається комплекс базових компетентностей, що їх визначають українські вчені. Академія педагогічних наук України пропонує такий перелік ключових компетентностей:

1. Соціальна.
2. Загальнокультурна.
3. Здоров'язберігаюча.
4. Громадянська.
5. Підприємницька.
6. Компетентність у сфері інформаційно-комунікаційних технологій.
7. Вміння вчитися [7].

Ці установки наочно демонструють відношення соціальної компетентності до рівня ключових компетентностей.

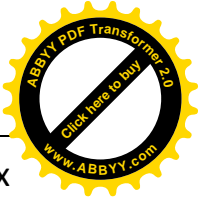
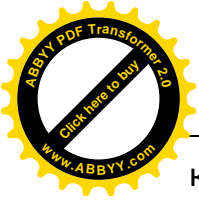
Деякі автори (Є. Бабосов, Б. Бім-Бад, В. Бочарова, В. Бочаров, Б. Вульф, І. Зимня) наголошують акцент на необхідності посилення уваги до формування соціальної компетенції, адже вона є узагальнюючою якістю особистості, що сприяє успішному виконанню нею певних соціальних ролей. Можна декларувати таке: всі компетентності є соціальними у широкому розумінні цього слова, адже вони формуються в соціумі. Вони є соціальними за змістом і проявляються саме в соціумі.

Проблема формування соціальної компетентності акумулює багато значних та вагомих питань, характерних не лише для перехідного періоду розвитку України, а й для реформування системи освіти та виховання, в якій компетентнісний підхід стає дедалі актуальнішим. Завдання формування соціальної компетентності наступного покоління входить до кола професійної діяльності соціальних педагогів.

Питання сутності соціальної компетентності є недостатньо розробленими у вітчизняній науці. У країнах західного світу, де соціальна компетентність досліджується вже кілька десятиріч, також не існує єдиного усталеного погляду щодо змісту цього поняття.

На пострадянському просторі проблема соціальної компетентності з кінця ХХ ст. стає дедалі актуальнішою. У Росії утворилася навіть відповідна наукова школа під керівництвом В. Масленнікової, а рівень дослідження соціальної компетентності підвищився до міждисциплінарного характеру (С. Бахтеева, Д. Єгоров, В. Цветков, Л. Шабатура тощо).

Водночас аналіз літератури засвідчує, що розгляд проблеми соціальної

компетентності зазвичай має загальний та констатаційний характер. У таких працях формулюються загальні вимоги до соціальної компетентності особистості, обґрунтовується її важливість та значущість в умовах сучасного суспільства. На сьогодні відсутній спільний погляд щодо природи соціальної компетентності. Зазначене виражається в існуванні певних суперечностей: одні дослідники вважають, що компетентність має фізіологічне походження і на її становлення впливає генетичний фактор (К. Скайє), інші – компетентність має соціальний характер та формується під впливом соціуму (А. Бодалєв, Л. Лепіхова, Н. Белоцерковець). Ми поділяємо думку М. Докторович про те, що фізіологічні чинники не можна зовсім відкидати, однак, провідна роль у формуванні саме соціальної компетентності належить соціальним умовам, які, у свою чергу, суттєво впливають на виховні стандарти [4].

Традиційно соціальна компетенція визначається як сукупність засвоєних знань, умінь, навичок, шаблонів, стереотипів та моделей поведінки (У. Пфінгстен, К. Рубін, Роуз-Креснор, В. Слот, Х. Спаньярд, Р. Хінтч).

Деякі дослідники зосереджують увагу на розгляді окремих видів соціальної компетентності або її прояву в певних сферах соціальної взаємодії.

Так, А. Маркова визначає соціальну компетентність як володіння спільною професійною діяльністю, співробітництвом, а також відповідними прийомами професійного спілкування та як соціальну відповідальність за результати своєї професійної праці. На наш погляд, такий підхід є досить вузьким та однобічним, адже він не враховує вікові аспекти у трактуванні змісту соціальної компетентності [16].

А. Мудрик визначає взаємозв'язок соціального інтелекту та соціальної компетентності й стверджує, що «соціальний інтелект виступає як засіб пізнання соціальної дійсності, а соціальна компетентність – як продукт цього пізнання» [11].

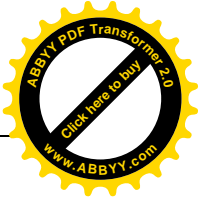
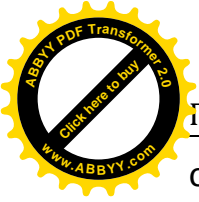
Л. Гузеєв декларує соціальну компетентність як здатність діяти в соціумі з урахуванням позицій інших людей.

В Україні коло досліджень, присвячених проблемі структури та змісту соціальної компетентності, досить обмежене.

М. Гончарова-Горянська в контексті трактування змісту поняття «соціальна компетентність» виділяє три підходи:

- 1) на основі конкретних соціальних навичок;
- 2) на основі параметрів виміру соціальної компетентності;
- 3) на основі якості, особливостей поведінки соціально компетентної

особистості [3].

О. Овчарук пропонує блок соціальних компетентностей пов'язувати, насамперед, з оточенням, життям суспільства, соціальною діяльністю особистості (здатність до співпраці, уміння розв'язувати проблеми в різних життєвих ситуаціях, навички взаєморозуміння, соціальні і громадянські цінності та вміння, комунікативні навички, мобільність у різних соціальних умовах, уміння визначати особисті ролі в суспільстві тощо) [13].

М. Докторович трактує наукову категорію «соціальна компетентність» як набуту здатність особистості гнучко орієнтуватися в постійно мінливих соціальних умовах та ефективно взаємодіяти із соціальним середовищем [4].

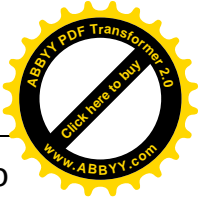
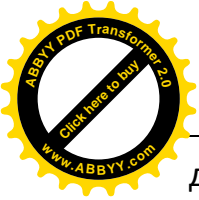
І. Єрмаков, Л. Лепіхова, Л. Сохань приділяють увагу соціально-психологічній компетентності вчителя та життєвій компетентності особистості; О. Михайлов, В. Радул – соціальній зрілості.

Переважна більшість сучасних дослідників соціальну компетенцію визначають як інтегративну характеристику сучасної людини (Л. Баранова, О. Крокинська, В. Куніцина та інші), що характеризує її як людину, що успішно пройшла соціалізацію та здатна до адаптації та самореалізації в умовах сучасного суспільства. У цілому ми погоджуємося з цією тезою. Водночас вважаємо, що загальновизнане трактування соціалізації особистості як безперервного процесу вимагає внесення певних уточнень у визначення змісту поняття «соціальна компетентність».

На наш погляд, недостатньо розробленим у педагогічних дослідженнях є питання становлення соціальної компетентності особистості та специфіки її нормативного прояву відносно різних вікових етапів. Наприклад, спрощене ототожнення деякими дослідниками професійної та соціальної компетентностей (Н. Гарашкіна, О. Малая, С. Фіранер) не враховує вікових особливостей у трактуванні змісту соціальної компетентності.

Змістовними щодо окресленої вище проблеми вважаємо дослідження: М. Гончарової-Горянської та О. Кононко відносно змісту, форм та методів виховання соціальної компетенції у дошкільників; І. Шишової відносно моніторингу розвитку соціальної компетенції молодших школярів; М. Докторович відносно формування соціальної компетентності старшого підлітка з неповної сім'ї.

Ми підтримуємо тезу М. Докторович про те, що «соціальна компетентність має вибірковий, диференційний характер», зокрема відносно підліткового віку [4]. Підліток через вікові особливості не може

досягти рівня соціальної компетентності дорослої людини, тому варто визначити підліткові форми соціальної компетентності, що допомагають йому адаптуватися до ситуації.

З огляду на вищевказане, можна виділити напрями щодо трактування сутності поняття «соціальна компетентність»:

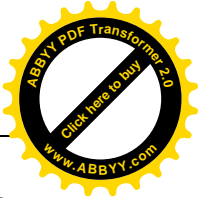
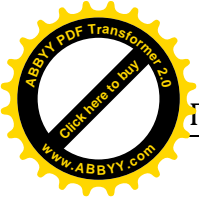
- ототожнення понять «соціальна компетентність» і «соціальна зрілість»;
- визначення «соціального інтелекту» фундаментальною складовою соціальної компетенції;
- узагальнення соціальної компетенції до здатності діяти в соціумі;
- розуміння соціальної компетенції як інтегрованого особистісного утворення, яке об'єднує низку підкомпетентностей (комунікативну, професійну, громадянську, мовну, побутову тощо);
- усвідомлення сутності поняття «соціальна компетентність» як такого інтегрального особистісного утворення, що поєднує ціннісне розуміння соціальної дійсності, категоріальні соціальні знання (які виступають обґрунтуванням соціальної взаємодії), суб'єктну спроможність до самовизначення й нормотворення, особистісне вміння реалізувати соціальні технології у провідних сферах життєдіяльності людини.

Висновки. Проаналізувавши спектр наукових визначень категорії «соціальна компетентність», ми вважаємо за потрібне наголосити на тому, що трактування змісту поняття «соціальна компетентність», крім комплексу нормативних знань, умінь, навичок, моделей поведінки, повинно містити ціннісне ставлення до соціуму та до власної особистості як до суб'єкта соціальної взаємодії. Окреслене визначає перспективи дослідження: необхідність подальшого наукового пошуку щодо детермінації змісту поняття «соціальна компетентність» відповідно до певних вікових категорій, зокрема відносно молодшого підліткового віку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бермус А. Г. Проблемы и перспективы реализации компетентного подхода в образовании [Электронный ресурс] / А. Г. Бермус. – Режим доступа : www.eidos.ru/journal/2005/0910-12.html.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. – К. ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.
3. Гончарова-Горяньська М. В. Соціальна компетентність: поняття, зміст, шляхи формування в дослідженнях зарубіжних авторів / М. В. Гончарова-Горяньська // Рідна школа. – 2004. – № 7–8. – С. 71–74.
4. Докторович М. О. Соціальна компетентність: співвідношення наукових категорій [Електронний ресурс] / М. О. Докторович. – Режим доступу :

- www.rusnauka.com/SND/Pedagogica/6_doktorovich2.doc.html.
5. Зимняя И. А. Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентностного подхода в образовании. Авторская версия / И. А. Зимняя. – М. : Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2004. – 42 с.
  6. Зимняя И. А. Ключевые компетенции – новая парадигма результата образования / И. А. Зимняя // Высшее образование. – 2003. – № 5. – С. 34–42.
  7. Компетентнісний підхід в сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / [під заг. ред. О. В. Овчарук]. – К. К.І.С., 2004. – 112 с.
  8. Компетентність – це... (тезаурис) / [укл. В. В. Волканова] // Управління школою. – 2009. – № 7. – С. 6–10.
  9. Краевский В. В. Предметное и общепредметное в образовательных стандартах / В. В. Краевский, А. В. Хуторской // Педагогика. – 2003. – № 2. – С. 3–10.
  10. Латинско-русский словарь / [ред. И. Х. Дворецкий]. – М. : Русский язык, 1976. – С. 217.
  11. Мудрик А. Р. Соціальний інтелект та соціальна компетентність / А. Р. Мудрик // Практична психологія та соціальна робота. – 2006. – № 3. – С. 4–6.
  12. Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті // Педагогічна газета. – 2001. – 7 липня. – С. 4–6.
  13. Овчарук О. Компетентності як ключ до оновлення змісту освіти // Стратегія реформування освіти в Україні. – К. : К.І.С., 2003. – С. 68–75.
  14. Овчарук О. В. Розвиток компетентнісного підходу: стратегічні орієнтири міжнародної спільноти / О. В. Овчарук // Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи. – К. : К.І.С., 2004. – 112 с.
  15. Равен Дж. Педагогическое тестирование: проблемы, заблуждения, перспективы / Дж. Равен. – М. : Когнито-центр, 1999. – 144 с.
  16. Тряпицын А. В. Интеграционные процессы в высшем образовании [Электронный ресурс] / А. В. Тряпицын. – Режим доступа : www.prof.msu.ru/publ/omsk2/055.html.
  17. Хуторской А. В. Ключевые компетенции как компонент личностно ориентированной парадигмы образования / А. В. Хуторской // Народное образование. – 2003. – № 2. – С. 58–64.
  18. White R. W. Motivatio Reconsidered: The Concept of Competence / R. W. White // Psychological Review. – 1959. – № 66. — P. 297–333.

РЕЗЮМЕ

О. М. Полякова, Г. А. Боровик. К вопросу о сущности понятия «социальная компетентность».

В статье рассмотрена проблема определения содержания понятия «социальная компетентность» в контексте ключевых компетентностей. Проанализированы существующие подходы относительно трактовки данного понятия зарубежными и отечественными учёными. Сделана попытка их классификации.

Ключевые слова: компетентностно ориентированный подход, обучение, компетенция, компетентность, ключевые компетентности, социальная компетентность.

SUMMARY

O. Polyakova, G. Borovik. Concerning the essence of the subject «social competency».

The article is devoted to the definition of the content of the notion «social competency». It analyzes the existing approaches to the interpretation of this notion. It represents the attempts of its classification.

Key words: competency-based approach, competence, competency, key's competency, social competency.